

TÜRKÇENİN YAPISI

C. F. VOGFLİN ve M. E. ELLİNGHAUSEN

İNDİANA ÜNİVERSİTESİ

BAHİS 3. CÜMLE KÜMELERİ [ÇEŞİTLERİ] VE YAPI TİPLERİ

3. 1. Basit yapılı cümle çeşidinde yapı sonunda gelen bir fiil vardır. Sintaks bakımından bu çeşidin en küçülmüş şekli tek bir fiildir: "geziyor,,. Yapının sonuuda gelen fiilden önce fiille ve birbirleriyle münasebetleri muhtelif bir takım kelimeler gelebilir: "güzel bir kız bahçede geziyor,,.

3. 2. Tetabulu cümle yapısı çeşidinde, ya tek başına yahutta kendinden önce bazı kelimeler gelmek üzere birden fazla yapı sonu fiili bulunur. Bu yapılardan her biri yalnız başına kullanılabilir, böylece büyük yapılar adını alabilirler. Sintaks bakımından bu çeşidin en küçülmüş şekli iki büyük yapıdır, "bahçede geziyor ve şarkı söylüyor,,. Teori bakımından tetabulu bir cümlede kullanılacak yapı sayısının sınırı yoktur, fakat kouuşma üslubunda bu çeşit cümlelerin sayısı, morfoloji bakımından en küçük olan iki büyük yapıdan nadiren fazla olur.

3. 3. Mürekkep yapılı cümle çeşidinde birden fazla yapı bulunur; bunların sonuncusu zarurî olarak büyük yapı olursa da daha önceki yapılardan hiç olmazsa bir tanesi küçük yapıdır. Mürekkep bir cümlenin küçük yapısı sintaks bakımından bağımsız değildir; serbest bir cümle kurmak için kullanılmaz; ancak, tek başına cümlenin karinesi daha önceden biliniyorsa kullanılabilir : " sinemaya gidersem,... ,, (Bir suale cevap olarak). Mürekkep bir cümlenin sintaks bakımından en küçük şekli, büyük bir yapıdan önce gelen küçük yapıdır : "Eğer Ahmet gelecek hafta koşabilecekse, gelsin!,, Mürekkep bir cümlede birden fazla büyük yapı kullanılabilir: "eğer Ahmet gelecek hafta koşabilecekse, gelsin ve beni görsün!,,. Aynı şekilde mürekkep bir cümlede birden fazla küçük yapı da kullanılabilir: "aşıcı koluna paslı iğneyi sokar sokmaz bayılıp yere düştüm ,, . Yukarıki misallerde olduğu gibi büyük yapılar da, küçük yapılar da birbirleriyle bitişik olabilirler ; yahut küçük ve büyük yapılar bir aşırı gelebilirler: " kızını öpsem, darılır; öpmesem, kızar ,, .

3. 4. Tersine yapılı cümle çeşidi tek başına bir yapıdır (3.-1.), burada cümlenin fiil ve kelimelerinin sırası tersindedir (fiil önce diğer kelimeler arkadan gelir) : "darılma bana ! ,, ; "bırak şu iti kendi haline!,,. Öyle görülüyor ki tersine yapılı cümleler sadece emir sığılarına has; mamafih bazı kelimeler normal yapı sonu fiillerinden sonra kullanılabilir :

"şemsiyemi çaldın ; ha :?,, Mürekkep cümlelerde (seyrek olarak) tersine yapılar bulunur : yani büyük yapı küçük yapıdan önce gelir.

3. 5. Bir cümlede fiil ister bir tek olsun (3. 1) ister birden fazla olsun (3. 2,3), bütün normal cümlelerin tahlininde esas, yapı sonu fiilidir. Önce gelen isimlerin hali çok defa yapı sonu fiillerine tabidir. Belirli bir yapıda böyle fiile tabi bir kelime yoksa, yapıyı tip I diye sınıflandırırız; belirli bir cümlede fiile tabi bir veya birden fazla kelime varsa, yapıyı tabi kelimelerin haline göre sınıflandırırız : akkusativus halindeki tabi kelimeler için tip II, akkusativus ve dativus halindeki tabi kelimeler için tip II D, dativus halindeki tabi kelimeler için tip III, ablativus halindeki tabi kelimeler için tip IV, lokativus halindeki tabi kelimeler için tip V, bağlama halindeki tabi kelimeler için tip VI, nominativus" halindeki tabi kelimeler için tip VII.

Nominativus halindeki bir kelime yapı sonu fiiline tabi olunca, sin-, taks bakımından bu kelime predikat mütemmimi işini görür (tip IIV): "Ölü bulundu,, VII.

Fakat nominativus halindeki bir kelime, fail olunca, bir büyük yapının, yapı sonu fiiline takılan bir ekle failiği ima veya tekrarlama kabilinden belirtilebilir: " Köpeğim ölü bulundu., VII A. Bir yapıda fail işini gören bir kelime bulunursa yukarda verdiğimiz tip sınıflarına bir A ilâve ediyoruz. Böylece yapıda fail işini gören bir kelime varsa tip I den başka tip I A ile karşılaşırız; aynı suretle fail işini gören bir kelime yoksa tip II, varsa II A ve ilâ; II D, II DA; III, III A; IV, IVA; V, VA; VI, VI A; VII, VII A.

Her cümleden sonra yapı tipi tasnifini göstermek için, kendi rakam ve harfini ilâve ediyoruz. Büyük yapılar için kullanılan işaretler kerre içine alınmamıştır, küçük yapıları kerre içindedir; daha önceki kelimeleri tabi kılan fiil türevleri için tabi halini gösteren rakam parantez için alınır.

3. 6. Başta, yapı sonu fiiline tabi kelimeleri bulunmayan cümleler tip I e dahildir: yapma ! I; adam. I; şişmandır. I; gidelim. I,,

İçinde fail kelimesi bulunan tip IA: "sen yapma!,, IA; "kardeşim adam., I A; "adam şişmandır., I A; "biz gidelim!,, I A.

3. 7. yapı sonu fiiline tabi akkusativus halinde bir kelime ihtiva eden yapılar tip II ye dahildir: "beni üzme!,, II; "kalemimi yont!,, II; "bardağı kırdım., II; "hastasını bıraktı., II; "siniri öldürür., II; "odun yaracağım., II.

İçinde fail kelimesi bulunan tip II A: " dişi siniri öldürür., II A; Oduncu odun yaracak. II A; "ben kaderimi yaratacağım., II A.

3. 8. Örneklerimiz arasında tip II den (fail olarak ayrı bir kelime ihtiva etmeyen) 400 cümle, tip II A dan da (fail için ayrı bir kelimesi bulunan) 250 cümle vardır. Bu ikinci II A tipinden bir çok misallerde (yukarıdaki misallerde olduğu gibi) akkusativus halindeki kelime fail olan kelimedenden sonra gelir; fakat yirmi kadar cümlede akkusativus

hakkındaki kelime failden önce gelir: "bunu ben yaptım.,, IIA; "odayı annem süsledi.,,II A; "elma ağacını ben aşılamadım.,, IIA; "yemek masasını hizmetçi düzer.,, II A; "etra: fı koku kaplar.,, II A.

3. 9. Bazı yapı sonu fiillerinden önce hem akkusativus hem de dativus halinde kelimeler bulunabiliyor. Bu, II ve II A tiplerinin daha uzun bir şekli olan tiplere, II D ve II DA tipi adı verilir. Böyle uzatılmış tipteki bazı cümlelerde dativus halindeki kelime, fiille akkusativus halindeki kelimenin ifade ettikleri kavramın yerini belirtmeye yarar: "bahçeme gül diktim.,, II D; "Ahmet resimleri duvara takar.,, II. DA.

3. 10. Böyle uzatılmış II D ve II D A tipindeki öteki cümlelerde dativus halindeki kelimelerin yer belirtme işi fazla değildir; daha ziyade bir dolaylı tümleç [İndirekt objekt] gibi durur: "bana su ver! ,, II D ; "oğluma kadın arıyorum. ,, II D ; " annem bana atkı örer. ,, II D A ; " Satıcı anneme süpürge sattı ! ,, II D A.

3. 11. Faktitif münasebeti bulunan bir tipte, . fiilin faili, dativus halindeki kelimeyi akkusativus halindeki kelimeye tesir ettirir : "fareye peynir koklattım. ,, II D ; "köpeğe elimi yalattım.,, II D ; "kız çocuklara yanaklarını okşadı.,, II D A.

3. 12. Faktitif münasebeti bulunan daha başka bir tipte fiilin faili, akkusativus halindeki kelimeye tesir ettirir : "onu işe başlattım.,, II D ; terzi elbiseyi bana sığıdırttı.,, II D A.

3. 13. Aşağıda gösterdiğimiz kelime sırası tipleri en çok revaçta olan tiklerdir : dativus halindeki kelime, akkusativus halindeki kelime, fiil; akkusativus halindeki kelime, ablativus halindeki kelime fiil; fail olan kelime, dativus halindeki kelime, akkusativus halindeki kelime, fiil; fail olan kelime, akkusativus halindeki kelime, dativus halindeki kelime fiil.

Seyrek görülen bazı hallerde daha başka kelime sıralarile de karşılaşırız. Dativus halindeki kelime, akkusativus halindeki kelime, fail alan kelime, fiil: "yollara beni kim saptırdı?.,, II DA; dativus halindeki kelime, fail olan kelime, akkusativus halindeki kelime, fiil: kitaba kim yazıyı yazdı?.,, II DA.

Faktitif münasebeti bulunan cümlelerde akkusativus ile dativus halindeki kelimelerin nisbî sırası şu şekillere giriyor: dativus akkusativusa tesir ettiği zaman (3. 11), çok defa dativus halindeki kelime akkusativus halindeki kelimedenden önce; akkusativus halindeki kelime dativus halindeki kelimeye tesir ettiği zaman da (3. 12) akkusativus, dativustan önce gelir.

3. 14.II DA tiplerinde iki dativus halinde kelime bulunabilir: "çocuğa kestaneleri ipe dizdirdim.,, II D.

3. 15. Yapı sonu fiiline tabi kelime, dativus halinde olursa (akkusativus değil) cümle tip III tendir. "Sâna darılacağım.,, III; "Ahmede rastladım.,, III.; otomobil çocuğa çarptı.,, III A.

3. 16. Yukarda olduğu gibi fail dativus halindeki kelimedenden önce gelebilir; yahut bunun tam tersi olabilir: "tirene vagon eklendi., III A; "size ne oldu?., III. A.

3. 17. Bazı III ve III A tipindeki yapılarda fiille ifade edilen olayla dativus halindeki kelime arasındaki münasebet kesin olarak bir yer fikri verebilir: "güneşe bakma!.,

3. 18. Diğer III ve III A yapı tiplerinde yer belirtme işi hafiftir: "size sorarım., III.

3. 19. III ve III A tiplerinde dativus halinde iki kelime bulunabilir: "at koşusu bana yüz liraya mal oldu., III A.

3. 20. Ablativus halindeki kelimeler yapı sonu fiillerinin yalnız bir kaçına tabidir (tip IV ve IV A): "kızlardan korkuyorum., IV.

3. 21. Lokativus halindeki kelimeler, yapı sonu fiillerinin nispeten bir kaçına tabidir (tip V ve V A): "burada kalacağım.,

3. 22. VI ve VI A tiplerinde bağlama halindeki bir kelime yalnız yapı sonu fiili müşareket olduğu zaman fiile tabidir: "hidrojenle oksijen karışır., VI A.

3. 23. VII ve VII A tiplerinde, predikatın mütemmimi işini gören nominativus halindeki kelime, yapı sonu fiilden hemen önce gelir ve ona tabidir (sintaks bakımından fail ve yüklem [attribute] gibi başka işler gören nominativus halindeki kelimelerle bu kelime karıştırılmamalıdır): "ıspanak çiğ kaldı., VII A; "bu ekmek pişkin değil., VII A; "güzellik daimi: değildir., VII A.

BAHİS 4 NOMINATİVUS HALİ

4.1.Morfoloji bakımından, sonunda başka hallere ait ekler bulunmayan bir kelime nominativus halindedir. Sintaks bakımından nominativus halindeki kelime, diğer kelimelere ve yapı sonu fiiline bağlı olarak beş ayrı iş görür: fail, predikat mütemmimi, yüklem [attribute], denkleştirici [equative] ve başlangıç kelimesi [preface noun] olarak kullanılır.

4. 2. Fail olan kelimeler, yapı sonu fiiline ima edilir veya tekrarlanır (3.5). Bunlar morfoloji bakımından ya aslî isim, veya isim türevi, yahut ta fiilden yapılmış kelimelerdir (17.1-11): "Yüzü çok güzel., IA; "şimdi çalgı çalmanın zamanı değil., VII A (şimdi fail işini görür); "binmek çok güzel bir ıspordur., IA; "kaldırmak çok güçtür., IA; "kurtaran havuza daldı., III A; "ata binmek çok güzel bir ıspordur., IA (III); "bu yükü kaldırmak çok güçtür., IA (II); "can kurtaran havuza daldı., IIIA (II).

4. 3. Bütün yüklemeler başta gelir ve andosantrik [endocentric] bir ibare kurar.Nominativus halindeki kelime (diğer hallerdeki kelimelerde dahil olmak üzere) bir veya daha fazla kelimelerle yüklem münasebeti kurmuş olarak böyle başta gelen kelime işini görebilir; yüklem olan kelimeler, daima nomations halindedir; "bu kova dolar., IA; "bu zavallı köpek araba çeker., II A; "o patlıcan burunlu adam talebemdir.,IA.

4. 4. Yapı sonu fiili daha önce gelen bir veya birden fazla ve birbirleriyle yüklem münasebeti kurmuş, nominativus haldeki kelimelerle birlikte andosantrik bir ibarenin başındaki kelimenin göreceği işi görebilir; "muallim fevkalâde öğretir., IA; "benim karnım çok çabuk doyar., IA; "hocam gayet parlak bir adamdır. IA.

4. 5. Predikat mütemmimi işini gören nominations halindeki kelimeler yapı sonu fiillerine tabidirler (3.23).

4. 6. Sintaks bakımından iki kelime arasına düşen nominativus halindeki kelimelere denkleştiriri kelimeler denir. Sintaks bakımından vazifeleri birbirine paralel, olup ta denkleştirici kelimedden önce ve sonra gelen kelimelerden biri veya her ikisi aynı bir andosantrik ibarenin başı olabilir: "Doğum gibi ölüm elzemdir., IA (paralel doğum ve ölüm kelimelerinin her ikisi de fail işini görürler); "onun kadar arabacı çocuk görmedim., II (Paralel onun ve çocuk kelimeleri akkusativus halindeki kelimeler işini görürler); "içki kadar tatlı bir şey var mı?., IA (paralel içki ve şey kelimelerinin her ikisi de fail işini görürler); "şapka ve muşambamı giydim., II (paralel şapka ve muşambamı kelimelerinin birincisinde hiç ek bulunmamasına rağmen akkusativus işini görür] ikincisine bağlı mülkiyet zamiriyle belirli akkusativus eki her iki kelimeye de yarar.)

4. 7. Sintaks bakımından paralel olan kelimeler arasında belirli denkleştirici bir kelime bulunmayabilir; yahut daha iyi bir tabirle denkleştirici kelime sıfırdır, kaybolmuştur. Sayı bildiren iki kelime sıfır bir denkleştirici ile bağlanabilir: " Üç dört; bir beş., gibi.

Ondan [10 dan] yukarı sayılarda, onlar hanesinde, ikinci rakam birinciye, kaybolmuş denkleştirici kelime ile bağlanır: "On bir (10+1); "yirmi beş (20+5),,; "otuz bir (30+1),,.

Yalnız "Yüz, bin, milyon., kelimelerinden önce yüklemeler gelebilir; daha küçük ve kaybolmuş denkleştirici kelime ile bağlı sayılar, büyük sayılardan sonra gelebilir: "beş yüz yirmi bir (500+20+1),,; "üç bin altı yüz on (3000+600+10),,.

Sayı kelimelerinden başka, sintaks bakımından paralel olan kelimeler de kaybolmuş denkleştirici ile birbirine bağlanabilir: "elimi ayağımı kımıldatamam., II (paralel elimi, ayağımı kelimelerinin her ikisi de akkusativus halindedir); "karı koca birleştiler., I A (paralel karı ve koca kelimelerinin her ikisi de fail işini görüyorlar).

4. 8. Nominativus halindeki kelimelerin yukarda incelediğimiz sintaks bakımından çeşitli vazifelerle ya yapı sonu fiili (4, 1, 3, 4) veya yapı sonu fiilinden önce gelen diğer kelimeler arasında karşılıklı bir münasebet vardır (4. 2, 5, 6). Nominativus halindeki bir kelime başka bir kelime veya yapı sonu fiili ile belirli ve karşılıklı bir münasebet kurmamışsa, sintaks bakımından serbesttir. Sintaks bakımından serbest nominativus halindeki kelimeler, başlangıç kelimeleri işini görürler: yani bütün bir yapının yerini tutarlar. Başlangıç kelimeleri sadece

yapının başında bulunmazlar. Aynı zamanda belirli bir yapıda birden fazla başlangıç kelimesi de bulunabilir. Bir başlangıç kelimesi daha önceki yüklem kelimelerine yüklem başı işini görebilir.

Aşağıki cümlelerde başlangıç kelimeleri şunlardır : Cons "Jones,, (çağrılan adamın adı),"şimdi, zama:n, lütfen, ve, çünkü, dün, gün, daima» gece,,; "Bay Cons=~~tavuklara~~ yem verdin mi?,, II D; " güzel el yazısı olan bir yazıcı bulmak=~~şimdi~~ çok zor.,, I A (II); "odama girdiğiniz zaman=~~ben~~ uyanıktım.,, I A (III); "lütfen=~~bu~~ düğümlü işareti çözer misiniz?.,, "Filistinlilerin yarısı Yahudi; ve yarısı araptır.» I A+I A; "fazla bir şey yiyemem; çünkü çok doydum.,, II+I; "dün=~~bütün gün~~= sıkıntıdan patladım.,, I; "karşıdaki kız=~~daima~~ gözünü kırpar.,, II A; "dün gece=~~gözlüğümü~~ kırdım.,, II.

4. 9. "için,, başlangıç kelimesi andosantrik bir ibarenin yalnız başında bulunur. Önce gelen yüklem ya aslı bir isim yahut fiilden yapılmış bir kelime olabilir: "bayram için niye evini süslemedin?,, II D; "kaleci topu tutmak için kendini üç metre sağa attı.,, II DA.

BAHİS 5 GENİTİVUS KURULUŞU

5. 1. Genitivus hali - (n)x⁴n ekinden veya kaybolmuş sıfır ekten belli olur. Belirli genitivus ekinin başka bir çeşidi de -(y) x⁴n dir; yani formülde -x⁴n den önce yarı vokal (n) yerine yarı vokol (y) görülür. Yarı vokal (y) li şekil "su,, gibi (u) ile biten bazı kelimeler için kullanılır ve "suyun,, olur; bu şekille yarı vokal (n) li "masa, masanın,, şeklini karşılaştırınız.

Belirli genitivus, belirli ekle, belirsiz genitivus kaybolmuş [sıfır] ekle teşkil edilir. Belirsiz genitivus hiç bir zaman mülkiyet ifade eden bir kelime olamaz, ancak "bir,, gibi bazı yüklem kelimelerinden sonra andosantrik bir ibarenin ilk kelimesi işini görebilir. Mülkiyet ifade eden genitivus halindeki bir kelime her zaman belirli bir genitivus olarak görülür; belirli genitivus halindeki kelime, mülkiyet ifade etmesin, müphem "bir,, sıfatından başka bütün yüklemlerden sonra andosantrik bir ibarenin başı işini görebilir. İster belirli ister belirsiz olsun genitivus halindeki bir kelime daima, kendinden sonra gelen ve her hangi bir halde bulunan üçüncü şahıs mülkiyet kelimesine uyar. Genitivus kuruluşu şöyle olur: genitivus halindeki kelime, terkip teşkil eden üçüncü şahıs kelimesinden önce gelir.

Terkibe giren üçüncü şahıs kelimesi, yapı sonu fiilinin faili veya ona tabi olarak kullanılabilir; fakat genitivus halindeki kelimenin kendisi, yapı sonu fiili ile karşılıklı, direkt bir münasebet kurmaz (ve bu yapı işaretile gösterilmez).

5. 2. Belirsiz genitivus yapılarla terkiye giren üçüncü şahıs kelimesi: "beni ev sahibesi uyandırır.,, II A; üçüncü şahıs kelimesi akkusativus işini gören terkipler: "iktisat kitabını okumadım.,, II A; genitivusu fiilden yapılan terkipler: "ahmak ıslatan yağmuru yağıyor: I A

(II); üçüncü şahıs kelimesi andosantrik bir ibarenin başında yüklem olarak kullanılan terkipler: "bir tren dolusu insan öldü., I A; lokativus halinde terkibe giren üçüncü şahıs kelimesi: "bu kaza neticesinde insan öldü., IA.

5. 3. Belirli genitivus yapılarında fail olarak terkibe giren üçüncü şahıs kelimesi: "Çocuğun dudağı büküldü.» IA; "bu işin yapılması çok kolay., IA; akkusativus halinde terkibe giren üçüncü şahıs kelimesi: "o adam her-kesin elini sıkar., II A; "bahçenin duvarlarını badanalamadı.,

5. 4. Genitivus kuruluşunda, yine genitivus halinde terkibe giren ve kendisinden sonra başka bir üçüncü şahıs kelimesi alan üçüncü şahıs kelimesine misal: "bu masanın ayağının altına bir şey koyunuz!., II D; "Ahmet silâh çatisının önünden geçti., IVA.

5. 5. Arası kesilen genitivus kuruluşları. Genitivus halindeki kelime ile terkibe giren üçüncü şahıs kelimesi arasına başka kelimeler girebilir. Bunlar terkibe giren üçüncü şahıs kelimelerine sıfat işini görebilirler "büyük babamın eski bir resmini buldum., II; üçüncü şahıs kelimesi bir fiilden yapılmışsa araya bunun akkusativusu girebilir: "zayıf kalplilerin koşu koşmaları ~~≠~~ doğru değildir., VII A (II)

5. 6. Genitivusun tersine kuruluşu. Bazı yer, kumpanya ve saire isimleri gibi zahiren günlük konuşma diline girmemiş terkiplerde, genitivus ile ardından gelen üçüncü şahıs halindeki kelimenin mutat sırası tersine kurulur. terkip böyle tersine bir sıra ile kurulmuşsa belirli genitivus bir tarafa bırakılır, yalnız belirsiz genitivus kullanılır: "Cebelü ta:- rık çok büyüktür., IA.

BAHİS 6. AKKUSATİVUS HALİ

6. 1. Akkusativus hali ya -(y) x⁴ ekile yahut onun yerini tutan sıfır ekle belirtilir; - (y) x⁴ ün bir değişik şekli -nx⁴ tür; -nx⁴ yalnız üçüncü şahıs kelimesine eklenir; "odayı süsledim., II; "odasını süs- ledim., II.

6. 2. Sintaks bakımından belirli ek alan ve almıyan akkusativuslar arasında hiç bir fark gözetilmez; morfoloji bakımından, ek almıyanlar mülkiyeti ifade etmedikleri gibi akkusativus halindeki kelimeyi de belirtmezler. " kız gördüm. ;;; ile "kızı gördüm., II'ü "Postaya bir mektup yetiştirdim., II D ile "postaya mektubu yetiştirdim., II D'i karşılaştırınız.

6. 3. Fillerden yapılan kelimeler akkusativus olabilir. "Annemi öp- mek istiyorum., II (II); "yemek yapmak çok güç., IA (II); " bir yalan yumurtlıyan bir adam sevmem., II (II); "nutku dinliyen sabırsızlanmıya başladı., III A (II). Bu misaller aynı zamanda akkusativus halindeki kelimeleri, fail olarak (yapmak, dinliyen), akkusativusun yüklemi olarak (yumurtlıyan) ve akkusativus olarak (öpmek) vazifesini yapan, fiillerden türemiş kelimelere, tabi olarak ta gösterir.

BAHİS 7. BAĞLAMA HALİ

7. 1. Bağlama hali, - (y) 1 x² eki ile gösterilir, bu ekte ilk vokal kuvvetle vurgulanır. Nisbeten az sayıda yapı sonu fiilleri bağlama halindeki kelimeye hakimdir ve bunların da hepsi morfoloji bakımından müşareket işini görürler.

7. 2. Bağlama halindeki kelime faille birlikte birşey veya şahıs olarak, fail işini gören (yahutta yalnız fiilde ek olarak gösterilen faille) ilgili olabilir: "su şekerle tatlılaştı., VI A; "böyle giderse çıldıracağım., [I] + I; "arkadaşım ile buluştuk., VI.

7. 3. İ strumental bağlama kelimeleri, yukarda görüldüğü gibi, başka hallerdeki kelimelerle yanbaşılarında bulunmak bakımından ilgili olabilirler. Fakat fazla olarak yapı sonu fiilin yaptığı işi hangi vasıta veya âletle gördüğünü de kesin olarak belirtir: "Atlantiği ufacak bir yelkenle geçti., II; "takdirkâ:r nazarlarla ~~≠~~ bana baktı., III; "fena bir şeyden kaçmakla ~~≠~~ kurtulamazsınız., I; «dinleyiciler hiddetle ~~≠~~ çürük yumurta attılar., II.

7. 4. Seri halinde iki veya daha fazla bağlama kelimeleri olunca yalnız serinin en son bağlama kelimesine belirli bağlama eki gelir; evvelkiler sıfır bağlama ekile gösterilir: "hayatım ~~≠~~ uykusuz geceler = aç ve susuz günler ve bir çok suku:tu haya:lelerle ~~≠~~ doludur., I A.

BAHİS 8. LOKATİVUS HALİ

8. 1. Lokativushali -dx² ekile belirtilir. -dx² ekinin bir başka şekli olan -ndx² eki de üçüncü şahıs kelimesine eklenir. Lokativus halindeki kelimelerin yalnız bir kaç yapı sonu fiiline tabidir. Serbest lokativus olarak, lokativus halindeki kelimeler, lokativustan başka haller alan yapı sonu fiilerinden ve bir de daha önceki kelimelerin hallerine tesir etmeyen fiilklerden önce gelir.

Lokativus halindeki kelimeler başka hallerdeki kelimelerin yerini değil de fiilin ifade ettiği olayın yerini tayin eder.

8. 2. Başka hallerdeki kelimelerden sonra gelen lokativus halindeki kelimeler: "iğri demir ateşin üzerinde düzeldi., I A. (Burada anlatılmak istenen şey demirin ateşin üzerinde bulunduğu değil de düzeltme işinin ateş üstünde olduğudur; "öğle yemeğini ~~≠~~ muhallebicide yiyeceğim., II.

8. 3. Başka hallerdeki kelimelerden önce lokativus halindeki kelimeler: "yüzümde kara bir leke var., I A; "çatkın gözlerinde kıvılcıklar parlıyordu., I A; "radyoda bir program dinledim. II.

8. 4. Lokativustan sonra gelen kelime fiilden yapılmış bir kelime ise lokativus halindeki kelime, fiil türevinden anlaşılan olayın yerini belli edebilir: "bahçemizden yetişen gülleri gördünüz mü?., II; "toplantıda konuşan adam casusmuş., I A.

8. 5. Lokativus halinde olan kelime, andosantrik, bir ibarede bir baş, veya bir genitivus terkinde de üçüncü şahıs halindeki kelime

olarak kullanılabilir: "açık hava da geziyor,, I; "kızgın güneşin altında çalıştım., I; "yoksuzluk içinde yetişti., I; "nerede.kaldı?., V; "kalabalığın arasında dolaştım., V; "bizde kalabilir misiniz?., V.

8. 6. Lokativus halindeki kelime, yapı sonu fiilinin gördüğü işin tamamlandığı bir yer veya müddeti tayin edebilir; kendinden hemen sonra gelip te zaman veya sayıyı tasrih eden kelimelerin ifade ettiği müddet veya sayı miktarını sınırlandırır: "günde yedi saat çalıştım., I; "kullanma vergisi yüzde beş yükselecek., I. A; "bizim mahalleye haftada bir defa gelir., III; "ilk baharda etra:fi güzel bir koku kaplar.,, IIA; "saat sekizde yatağa girer. III; küçüklüğümde şişmandım., I; "bu yapı son senelerde tamamlandı., I A.

8. 7. Lokativus halindeki kelime, bir işin nev'ini ve özelliğini, yahut yapı sonu fiilinin ne şartlar altında iş gördüğünü belirtebilir: "suyu bir yudumda içti., VI; "seçimde hangi parti kazandı? , III; kadın dalı bir vuruşta kesti., II.

BAHİS 9. ABLATIVUS HALİ

9. 1. Ablativus hali -dx²n ekile belirtilir. — dx²n'in değişik bir şekli -ndx²n'dir ve yalnız üçüncü şahıs kelimelerinin sonuna eklenir. Belki de İngilizceye çevrildiği için fiile tabi ablativusların bu fiilin yanında izafi bir vaziyetleri olduğu görülmüyor: "yılanlardan korkardım., IV. Fakat serbest ablativus kelimelerinin her zaman ya belirli bir yerden başladığı manasına bir izafi durumları; ya da bu izafi durumdan anlaşılman çeşitli anlamlara göre açıkça genişletilmiş ve hususileştirilmiş bir izafi durumları vardır.

9. 2. Bir saha içinde izafi duruma misal: "buradan sesim iştiliyor., I A; "otomobili yerinden kımıldatamadım... II; "satıcıları başımdan savarım., II; "bu köşeden sola sapar., III; "burnumdan kan akıyor., I A.

9. 3. Bir mukayese noktasına işaret eden ablativus halindeki kelimeler: "ben iktisattan başka bir şey bilmem., II A; kendinden küçükleri döver., II A; "düşmüş kimselere fukaralardan çok acırım., III; "bazan ölmek öldürmekten daha kârlıdır.', I A; "gözsüz adamlar senden iyi görürler., I A.

9. 4. zamanın başlangıç noktasını gösteren ablativuslar: "Geçen senelerden çok tatlı hatıralarım var., IA; "erkenden kalkmak hoşuma gitmez., IIIA.

9. 5. Kaynak işini gören ablativuslar. Bunların çoğu yapı sonu fiilinin gördüğü işin kaynağını gösteren ablativus halindeki aslî isimlere misaldir. Fakat bazı hallerde böyle ablativuslar fiilden yapılmam kelimenin de gördüğü işin kaynağını gösterirler: "Bahçeden gelen çalgı beni sınırlendiriyor.» II A; "denizden esen rüzkâz çok serin., IA; "başım ağrıdan yarılıyor., IA; "pencereden dışarıya bakıyorum., III; "o adam her şeyden bir-az çakar., HA; "heyecandan kalbim ağzıma geldi., IHA;

9. 6. Ablativus halindeki kelimelerin tabi oldukları fiillere kaynak işini görmelerine misal gösterilebilir; "ondan korktum., IV (belki de kaynak olarak ondan gelen korku ile bir korku tecrübesi geçirdim demektir). Korkmak masdarında sınırları aşmak meylini görüyoruz; karşılaştırın: "dişimi çekirtmiye korkuyorum., II; "dişimi çekirtmekten korkuyorum., IV; bütün diğer hallerde ablativus alan fiillere yalnız ablativus halindeki kelimelerin tabi olduğu görülüyor: "bu esmer okşanmaktan korkuyor., IVA; "ben ölümden hiç korumam., IV A; "tramvaylarda konuşan adamlardan nefret ederim., IV.

9. 7. Ablativus alan bir kaç özel fiil mürekkep cümlelerin sadece küçük yapılarında kullanılır. Bunlardan "önce., ve "sonra., kelimeleri terkipler kurmak için kullanılır ve bu kelimelerden önce son hecesi kuvvetle vurgulanan ablativus halindeki kelimeler gelir: "yemeği yemedim-evvel, kokladım., [IV] + I; "yutmadan-evvel, çiğne!., [IV] + I; "müdürün odasına girmeden evvel kırvatını düzelt!, [IV (III)] + II; "uzun bir ayrılıktan-sonra, annemi gördüm., [IV] + II; "ben bir-az koştuktan-sonra, yorulurum., [IV] + I; "otomobilden çıktuktan -sonra,» doğrulurum., [IV] + I; "yemekten -sonra, yarım saat parkta dolaşır., [IV] + V.

9. 8. Kaynak işini gören ablativusun hususi bir şekli de şöyle olur. Genitivus halindeki bir kelimedden sonra ona ekli üçüncü şahıs kelimesi ablativus haline girer. Bu şekil sadece "tarafından.,, "yüzünden., gibi kelimelerde görülür. Üçüncü şahıs kelimesi "yüzünden» ise ondan önce gelen genitivus halindeki kelime, anlaşılın her zaman -lx⁴k(18.7) ekini alıyor: "ben bir çocuk tarafından ~~≠~~ şaşırtıldım., IA; "kimse tarafından ~~≠~~ çarpılmak istemiyorum., II; "eşek tarafından ~~≠~~ yalandım., I; "kıskançlık yüzünden ~~≠~~ yüzlerce cina: yet vuku'a geliyor., IIIA; "komşunun çocuğu ~~≠~~ açlık yüzünden ~~≠~~ aşırıcılığa başladı., IHA; "tecrübesizliğin yüzünden ~~≠~~ bu maçı kazanamıyacağız., II.

9. 9. Sebep ablativusu. Burada ablativus halindeki kelime yapı sonu fiilinin gördüğü işin kaynağını değil sebebini bildirir: "koşmaktan yorulduğum., I; "güneşten gözlerim kamaştı., I A; "pantalonun oturmaktan kırıştı., I A; "utancından mektepten çıktı., I (ikinci ablativus bir saha içinde izafi bir vaziyet gösterir); "neden gülüyorsunuz?, I; "bahçeyi çapalamaktan belim ağrıdı., I A (II).

9. 10. Kaldırma ablativusu. Buna, hem aslı hem de türemiş kelimeler arasında misal bulmak mümkündür. Aslî kelimelerle türemiş kelimelerin bazıları "koşu., kelimesinde olduğu gibi, kaldırma ablativusu kendi özünde bulunan "-den.,, "-den uzağa., manasına gelir. Maamafih mastarlardan nisbî isim kurma ekile yapılmış kelimelerde kaldırma ablativusu işlerin sonu gelip gerçekleşemediğini bildirir: "Vergiler durmadan yükseliyor., I A; "beni bugünkü koşudan aff, etti.» II.

9. 11. Seri halinde iki ablativus yanyana geldi mi birincisinde sıfır, ikincisinde belirli ablativus ekleri bulunur: "daracık sınıfta kalabalık ve havasızlıktan ~~≠~~ az daha boğulacaktım.» I.

BAHİS 10. DATİVUS HALI

10. 1. Dativus halinin belirli eki $-(y) x^2$ ve bunun bir başka çeşidi de $-n x^2$ 'dir. $-n x^2$ üçüncü şahıs kelimeleri için kullanılır. Yapı sonu fiili ile karşılıklı münasebet kurduklarında hem dativus hem de akkusativus halindeki kelimeler fiile tabi olabilirler (bunların yapı işareti II D'dir.) yahut akkusativus olmyan sade dativus. olanlar fiile tabi olabilir (bunun yapı işareti III'tür.)

Tabi kılan yapı sonu fiillerinin çoğu skkusativus hali alır, yahut her akkusativus halindeki kelime tabi olarak görünür. Bir çok fiiller dativus alır; yahut dativus halindeki kelimelerin pek çoğu tabi olarak görünürler, fakat serbest dativus halinde kelimelerde vardır: meselâ fiillerden yapılan kelimelerde, çifte hal kuruluşlarında, tekrarlamalarda olduğu gibi (10.4 ;11. 2, 3; 12. i). Pek az sayıda fiil, bağlama, lokativus, ablativus halleri alır; bunun tesirini düşünürsek bu hallerdeki kelimeler çok defa serbesttir. Yapı sonu fiili hiç bir zaman genitivus almaz.

10. 2. Bir yer gösteren dativuslar yapı sonu fiilinin yahut da fiilden yapılma kelimenin ifade ettiği işin yöneldiği noktayı gösterir: "ben paramı bahçeye gömdüm., II DA; "otomobil çocuğa çarptı., III A; "çarşıya giderken Bay Ahmed'e rastladım., [III] + III; "gömlüklerimin üstüne oturma!., III; "o kız elbiselerini biçimle dolaba ~~≠~~ düzer., II DA; "önüne gelen her şeyi çalar., II (III); "gözüme sabun kaçtı., III A; - "boş arsaya ~~≠~~ yeni bir yapı yapıyor., III A; "süpürgeyi nereye koydun?., IID; "salona giren Bayan misa: firin elini öptü., II. (III).

10. 3. Dativus halindeki aslı veya fiillerden yapılma kelimeler yer gösteren dativusların vazifesine benzeyen bir iş görebilirler: "bu işe şaşım., III; "bana darılma!) III; "bu za:t benim her işime karışır., IIIA; "köpekler ~~≠~~ ga:yet hassas kulaklara maliktirler., IIIA; "bizim takımla müsabakaya girmiyorlar., III; "heyecan haya:ta renk verir., II DA; "hiç bir şey hatırıma gelmiyor., III A; "sıkı ayakkaplar benim hoşuma gitmez., III A; "içki içmek sıhhata fena dır., III A (II); "Ahmede inme indi., III A; "ekşimtirik turşuyu diğer nev'ine tercih ederim., II D; "ağlamağa başladı., III; "yüzmeye gidemeyiz.» III; "odada bulunanlara baktı., III.

10. 4. İstikbal dativusları, fiillerden yapılma serbest dativus halindeki kelimelerdir. Fiilden yapılmış kelimelerin işini görebilirler, İstikbal dativusları yerine koyma ve yerini tutma fikirlerini ifade ederler., içki içeceğine ~~≠~~ ailene para gönder., II D (II); "arabacı size geleceğine ~~≠~~ bizim âpartımana geldi., III A (III); "sımsıcak evinde oturacağına ~~≠~~ dışarı çık., I (I); "bu mayoyu giyeceğine ~~≠~~ çırcıplak gez; daha iyi., I+I (II).

10. 5. Dativua alan bir kaç fiil nevi mürekkep cümlelerin küçük yapılarında kullanılır: "göre, rağmen, kadar, karşı, yakın gibi.,. Bu fiiller kaybolmuş [sıfır] ekler yardımıyla isimlerden yapılmadır; "kadar

denkleştirici bir kelime olarak kullanıldığı zaman dativus almaz: "işitilise göre ~~≠~~ harp yarın duracak., [III] + IA; "fikrinize göre ~~≠~~ harp uzun sürecek mi? [III] + I; "bütün araştırmalara rağmen ~~≠~~ ka: tili bulamamışlar. [III] + II; "halkın önderlerine karşı ~~≠~~ inancı olmadı., [III] + IA; "size karşı ~~≠~~ hiç emniyetim kalmadı., [III] + IA; "u: mu: mi: harpte ~~≠~~ onbeş milyona yakın ~~≠~~ adam öldü., [III] + IA; " bir aya kadar ~~≠~~ evlenmeliyim., [IH] + I; "zavallı hayvan sabaha kadar ~~≠~~ rahat edemedi., [III] + IA.

BAHİS 11. ÇİFTE HAL KURULUŞLARI

11. 1. Genitivus halindeki kelimeyi takip eden her hangi bir haldeki üçüncü şahıs kelimesi: bu, genitiuus kuruluşudur.

11. 2. Dativusla birlikte genitivus, genitivus kuruluşunun ikinci kelimesi olarak ablativus halinde herhangi bir kelime kullanılabilir; "medeniyetin ilerlemesine mani oldular., III. Dativus halindeki sınırlanmamış üçüncü şahıs kelimesi yukarda olduğu gibi bir fiile tabi olabilir: bununla beraber bir genitivus kuruluşunda genitivustan sonra gelen serbest ablativuslar halinde kullanılan kelimeler şunlardır: "yerine.,, "namına.,; "gececik yerine ~~≠~~ pijama giyerim., II; "baş yerine ne ~~≠~~ kullanıyor sunuz?.,; "terbiye namına ~~≠~~ sende hiç bir şey yok., I A.

II. 3. Bağlama halile birlikte dativus. Her hangi bir kelime dativus haline getirilebilirse de dativusla birlikte bulunan bağlama halindeki kelime bir tenedir; O da "nisbetle., dir; bazan bu kelimenin bağlama eki yerine başka bir ek getirilir ve böylece "nisbeten., kelimesi ortaya çıkar; bu kelime bir başlangıç kelimesi işini görür (bu yüzden serbest nominativus haldedir): "bu oda ~~≠~~ üteki odaya nisbeten ~~≠~~ çok küçük., I A; "yeni müdür ~~≠~~ eski müdürlere nisbetle ~~≠~~ daha çok akıllı., I A; "benim otomobilim senin otomobiline nisbetle ~~≠~~ daha az benzin yakar., II A.

11. 4. Ablativus'la birlikte dativus. Dativus halindeki bir kelime tekrarlandığı vakit (halleri müstesna ikisi de birbirinin aynı olarak) serbest dativustur (12. 6). Ablativus halindeki kelime ile dativus halindeki kelime birbirinin aynı değilse, öyle anlaşılıyor ki dativus halindeki kelime yapı sonu fiiline tabi oluyor: "yerden göğe kadar hakkınız var., [III] + I A; "sabahtan akşama kadar yürürüm., [III] + I ; "binanın ikinci katından yere düştü de ölmedi., III + I.

II. 5. Genitivus kuruluşunda üçüncü şahıs kelimesi olarak kullanılan lokativusla bağlama hali. Bu kuruluşta aslı veya türemiş herhangi bir kelime bağlama olarak kullanılabilir; o zaman bağlamadan sonra bir genitivus kuruluşu gelebilir; aslı veya türemiş belirsiz genitivus halinde bir kelimedenden sonra lokativus halindeki "arasında., kelimesi gelir. Bu değişmez "arasında., kelimesi hem orada genitivus kuruluşunun üçüncü şahıs kelimesi işini hem de bağlama lokativusu işini görür: "bilmekle anlatmak arasında ~~≠~~ çok büyük fark vardır. I A; "erkekle kadın arasında ~~≠~~ pek az fark vardır., I A; "otomobile araba arasında ~~≠~~ oldukça fark vardır., I A.

Çevirenler: SAFFET KORKUT ve VECİHE KILICOĞLU